

СУЧАСНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Анотація. Досліджено сучасні методи податкового планування, які використовуються підприємствами провідних зарубіжних країн, особливості їх застосування у посткризовий період. Проаналізовані методи можуть бути адаптовані до специфіки нового українського податкового законодавства та застосовані вітчизняними товаровиробниками для прискорення посткризового відновлення національної економіки.

Ключові слова: світова економічна криза, податкове планування, антикризова податкова політика, посткризовий період, податкові пільги, Податковий кодекс України.

Аннотация. Исследованы современные методы налогового планирования, которые используются предприятиями ведущих зарубежных стран, особенности их применения в посткризисный период. Проанализированные методы могут быть адаптированы к специфике нового украинского налогового законодательства и применяться отечественными товаропроизводителями для ускорения посткризисного восстановления национальной экономики.

Ключевые слова: мировой экономический кризис, налоговое планирование, антикризисная налоговая политика, посткризисный период, налоговые льготы, Налоговый кодекс Украины.

Abstract. The author examines of modern methods of tax planning, which are using on enterprises of leading foreign countries, particularities of their using in post-crisis period. The analyzed methods can be adopted for specific of new ukrainian tax legislation and put in practice of domestic producers for escalation of post-crisis recovery of the national economy.

Key words: world economic crisis, tax planning, anti-crisis tax politics, post-crisis period, tax privileges, Tax codex of Ukraine.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза 2008-2009 рр., боргова криза державних фінансів у ряді країн Європейського Союзу в 2010-2011 рр., кризові явища, пов'язані з визначенням верхньої межі внутрішнього державного боргу в США, засвідчили, що проблема розширення фіскального простору, фіскальної стійкості набула актуальності для урядів багатьох розвинених країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). На світову фінансово-економічну кризу уряди всіх країн реагували розробкою масштабних антикризових програм, обов'язковою складовою яких були заходи податкового регулювання. Для реалізації цих заходів активно використовувалися основні державні інструменти – податкова політика та фінансовий вплив на приватне підприємство. Оскільки усі антикризові заходи потребують державних витрат, джерелом яких є переважно податки, в провідних зарубіжних країнах саме податкова політика стала основою заходів по оздоровленню економіці у цей період.

Якщо аналізувати події останніх трьох років, то стає очевидним – світова криза призвела до перегляду правил fair play у податковій сфері. Перш за все ці зміни були застосовані до офшорних зон та країн-податкових гаваней, які протягом кількох десятиріч традиційно використовувались поперед за усе власниками великих капіталів для систематичного ухилення від сплати податків в бюджет своїх держав, і були дуже популярним та найбільш значним та ефективним засобом мінімізувати податкові зобов'язання для економічних суб'єктів провідних країн світу. Багато заможних країн стало розробляти різні програми по встановленню осіб, що ухиляються від податків. Так, у передвиборної боротьбі президент США Б.Обама пообіцяв боротися із податковими оазисами, і ця обіцянка стала одним з ключових елементів його успіху. За інаугурацією американського президента на початку 2009 р. почався неочікуваний шквал поступок зі сторони приватних фінансових центрів, який було викликано міцним політичним тиском з цього питання в очікуванні квітневого саміту Групи двадцяти. В склад цієї Групи входять уряди країн, які вже давно звинуватили офшорні зони у протегуванні ухиленню компаній та громадян від сплати податків згідно з податковим законодавством своїх країн та дозволяють укривати кошти в цих регіонах. Як результат, Швейцарія, Австрія, Бельгія, Люксембург, Ліхтенштейн, Андорра, Монако, Гонконг, Сінгапур, Бермудські острови, Барбадос та інші країни

офшорної зони протягом 2009 р. дали згоду прийняти стандарти прозорості системи оподаткування і системи обміну інформацією для боротьби з ухиленням від сплати податків, які були розроблені ОЕСР. Цім змінам передувала десятирічна кампанія ОЕСР, яка поступово створила готовність суспільства до реформ, та якщо ці процеси доки недостатньо швидкі та загально проникливі, але, що є найважливішим, вони дійсно незворотні.

Таким чином, події останніх трьох років чітко демонструють, наскільки уряди більшості країн стурбовані податковими неплатниками та закритістю деяких фінансових структур. З 2009 р. у світі почався період податкової реформації, коли приховування або викривлення інформації не може залишатися щитом для тих, хто намагається ухилитися від сплати податків. Таке жорстке посилювання держрегулювання податкової сфери звужує «коридор» легітимного податкового планування для економічних суб'єктів цих країн. Але в умовах глобальної економіці необхідно витримувати податкову конкуренцію. Тому уряди більшості країн світу реально відносяться до своїх можливостей у сфері оподаткування. Надмірне жорстке податкове законодавство, яке не залишає можливості маневрів щодо зменшення податкових зобов'язань для господарюючих суб'єктів, пригнічує підприємницьку ініціативу, підриває виробництво та у кінцевому рахунку дохідну базу держбюджету. Якщо приватному бізнесу не надати деякої свободи лавірування у податкових питаннях, то капітали будуть втікати за кордон, та країна утратить не тільки потенційні податкові надходження, але і робочі місця. Тому, щоб уникнути депресії та пом'якшити періодично наступаючи кризи, уряди провідних західних країн змушені стримувати зріст податків, в тому числі надавати можливість здійснювати підприємствами мінімізацію їхніх податкових платежів легальними методами податкового планування.

Становлення й розвиток податкової системи України свідчить про її важливу роль у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави. Однак система оподаткування повинна також стимулювати функціонування та ділову активність підприємницьких структур, які складають ту сферу господарської діяльності, де створюється фінансовий потенціал країни. Але надмірне податкове навантаження на виробників через мінливість умов господарювання, гостру потребу у наповненні бюджету, нестабільність податкового законодавства негативно позначається на діяльності суб'єктів господарювання, які змушені відмовлятися від легальних методів господарювання та ухилятися від сплати податків. За таких обставин вітчизняним підприємствам не обійтися без застосування дієвих методів податкового планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан оподаткування в Україні, досліджений провідними вітчизняними фахівцями В.П. Вишневським, Т.І. Єфименко, Ю.Б. Івановим, В.В. Карповою, А.Я. Кізимою, Т.О.Кравченко, А.І. Крисоватим, А.М.Соколовською, свідчить про надмірність і нерівномірність розподілу податкового навантаження, що призводить до зростання тіньового сектору економіки. Нерівнозначність конкурентних умов господарювання, збільшення частки збиткових підприємств, зростання податкової заборгованості підприємців перед бюджетом призводить до диспропорційності економіки України.

В нинішніх умовах господарювання податкові важелі державного регулювання економіки відіграли важливу роль у антикризових програмах більшості країн світу. На світову фінансово-економічну-кризу уряди всіх країн реагували розробкою масштабних антикризових програм, обов'язковою складовою яких були заходи податкового регулювання діяльності підприємців. Але на відміну від зарубіжних країн податкова підтримка товаровиробників в Україні не мала стимулюючого характеру та не стала засобом матеріально-технічної модернізації виробничих фондів підприємств як вагомої складової підвищення конкурентоспроможності національних продуцентів. За показниками Європейського інноваційного індексу, Україна входить до останньої, четвертої, групи з назвою "Країни, що рухаються навздогін" [8]. А перспективи наздоганяючого розвитку виглядають невтішними: в разі збереження нинішнього рівня інноваційності українська економіка втратить останній шанс стати конкурентоспроможною, а за країною назавжди закріпиться статус сировинного придатку розвинених економік. Розпочати складний процес інноваційного оновлення національної економіки можливо з відтворення державно-приватного партнерства у всіх найбільш впливових на ділову активність підприємців сферах, у тому числі в податковій. У наукових колах триває активне обговорення питання нарощування регулятивного потенціалу вітчизняної податкової системи, підвищення ефективності податкових інструментів стимулювання розвитку виробництва, створення належних умов для переходу країни на інвестиційно-інноваційну модель економічного розвитку. В працях В.П. Вишневського, Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, А.М. Соколовської, С.І. Юрія та інших вищезазначених авторів окреслено конкретні напрями використання в Україні сучасного досвіду зарубіжних країн із антикризового податкового регулювання. Разом із тим виникає необхідність у систематизації найбільш ефективних сучасних методів податкового планування на підприємствах провідних країн світу,

які використовуються ними у посткризовий період та забезпечують ефективне ведення бізнесу та швидкому відновленню виробництва в цих країнах.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає в дослідженні й аналізі сучасних методів податкового планування, які використовуються при ухваленні управлінських рішень зарубіжними підприємствами, та їх особливостей у провідних країнах світу у посткризовий період, що надасть можливість оцінити актуальність застосування розглянутого світового досвіду податкової оптимізації у вітчизняній практиці для українських товаровиробників.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасна світова практика господарської діяльності підприємств в розвинених країнах свідчить про те, що в умовах ринкової економіки держава не керує підприємствами, а лише регулює умови їх функціонування. Ефективність сучасного бізнесу визначається не тільки рентабельністю, а й обсягами витрат на його ведення, тому більшість зарубіжних компаній використовують дієвий внутрішній метод зниження податкових виплат – оптимізацію власних податкових потоків. Оскільки з оподаткуванням пов'язана виробнича, фінансова, господарська діяльність підприємства на всіх етапах (від прийняття рішення про його створення до його повної ліквідації), податкове планування є невід'ємною частиною системи фінансового управління на підприємстві.

Проте внутрішньо корпоративний механізм податкового планування повинен відповідати певним критеріям, що дозволяють провести межу між ним і ухиленням від сплати податків. У світовій практиці податкові органи мають великі можливості при використанні судового механізму боротьби з ухиленням від сплати податків. Більшістю розвинених країн, а також Європейським Союзом використовуються спеціальні судові доктрини, що дозволяють визнати невідповідність деяких операцій вимогам законодавства по мотивах їх висновку виключно з метою зниження податкових зобов'язань. Суди США для цієї мети застосовуються наступні судові доктрини [3]:

1. "Сутність над формою" ("equity above the form"), що означає, що юридичні наслідки, які витікають з операції, визначаються більшою мірою її сутністю, ніж формою. І навпаки, зацікавлена особа може скористатися даною доктриною, щоб довести, що сутність дій повинна превалювати над незначними упущеннями у формі операції, які були допущені при її укладенні.

2. "Ділова мета" ("business purpose"), згідно якої операція, що створює податкові переваги для її сторін, може бути визнана недійсною, якщо вона не досягає ділової мети. Так, податкові органи можуть відмовити в наданні пільги, якщо платником були зроблені ті або інші дії, які не пов'язані з його підприємницькою діяльністю (наприклад, реорганізація підприємства, зміна його організаційно-правової форми), виключно в цілях придбання переваг податкового характеру.

3. "Операція по кроках" ("step transactions") означає, що суд при розгляді конкретної операції ігнорує проміжні операції, які виконувались сторонами, і розглядає реально здійснені дії в цілому. Результатом застосування доктрини може бути відмова від надання податкових пільг, на які сторони могли розраховувати при дробленні операції на "кроки" і встановлення обов'язку сплачувати податки виходячи з основної операції.

Тому при плануванні своєї діяльності, розміщенні накопичених доходів і ресурсів підприємство розробляє, як правило, декілька варіантів, з яких вибирає той, який забезпечує мінімальний розмір податкових зобов'язань (при рівності інших комерційних і фінансових умов). При цьому найбільш широкі можливості для податкового планування існують саме з боку податків, що сплачуються по рахунках прибутків, оскільки саме для цих податків законом передбачено найбільша кількість пільг, знижок, вирахувань і так далі залежно від вибору того або іншого шляху здійснення діяльності, форми і методів вкладення капіталів.

Аналіз системи податкових пільг, які активно застосовуються в розвинених зарубіжних країнах, представляє великий теоретичний і практичний інтерес. Пільги використовуються там стосовно кожного крупного податку, а їх цільова спрямованість залежить від специфіки відповідних податків. Багато країн пропонують пільги, які збігаються із податковим режимом, що існує в офшорних зонах.

У всіх розвинених країнах використовується в тому або іншому ступені така непрямая пільга, як прискорена амортизація. При розрахунку сум амортизаційних витрат, які вираховуються з прибутку, що підлягає оподаткуванню, їх розміри виявляються вище за величину економічно обґрунтованих. При подібному завищенні частина прибутку потрапляє у витрати виробництва і таким чином звільняється від оподаткування.

Практика використання методу прискореної амортизації має як помітні риси схожості, так і істотні відмінності по окремих країнах, а стосовно кожної країни – по відношенню до періодів. Як загальні властивості можна відзначити наступні:

1. Методи амортизації, норми амортизаційних відрахувань, передбачувані терміни служби

фондів в розбитті по головних елементах основного капіталу ретельно розробляються державним законодавством.

2. Амортизація нараховується в двох видах:

а) повністю по рівномірному методу (straight-line method). Отримані показники використовуються для звіту перед акціонерами;

б) з включенням прискореної амортизації по окремим, дозволеним законом об'єктам. Такі дані при визначенні оподаткованого прибутку включаються у витрати виробництва і повідомляються податковим органам.

Ці дві групи показників істотно відрізняються – дані, що повідомляються податковим органам, помітно перевищують дані звітів компаній. Наприклад, в США, де дозволено одночасно використовувати обидва методи амортизації, в останніх роках амортизаційні суми, що повідомлялися промисловістю США податковим органам, майже по всіх галузях перевищували дані, що повідомлялися акціонерам, в 2,5–3 рази [6].

В цілому, метод прискореної амортизації дає серйозний ефект з погляду зменшення оподаткованого прибутку, який, проте, значною мірою залежить від особливостей розрахунку прискореної амортизації в окремих країнах.

Так, в США, де основним принципом оподаткування корпорацій в даний час є стягування податку на прибуток з суми "очищеного доходу", тобто валового доходу за вирахуванням пільг, значне місце серед дозволених знижок займають амортизаційні податкові пільги. У американському податковому законодавстві встановлена класифікація основних фондів по термінах і методах амортизації, в якій фонди розділені на 8 класів з термінами списання від 3 до 31,5 років. Згідно цієї класифікації, усе високотехнологічне устаткування відноситься до першого і другого класів і має період амортизації від 4 до 10 років або менш. В США використовують наступні норми річних амортизаційних відрахувань: а) для будівель і споруд –1,9 – 5,6%; б) для устаткування (виключаючи автомашини і офісне устаткування) –6,6 – 18,3%; в) для автомашин і офісного устаткування –35 – 33,3%. В цілому середня норма амортизації для всіх видів устаткування складає 13,3%, а для будівель і споруд –3,7 %. Крім того, на майно, введене в експлуатацію у 2009 р., поширено амортизаційну премію, якою дозволяється одночасно списувати на витрати до 50% здійснених у 2008р. капітальних витрат на придбання майна [5]. Представлені цифри говорять про активне використання прискореної амортизації, особливо у посткризовий період, як інструменту стимулюючої антикризової податкової політики.

У Великобританії прискорену амортизацію почали застосовувати з 50-х років на базі методу залишку, що зменшується. Проте в 1984-1986 рр. в рамках проведеної реформи оподаткування прибутку із зменшенням ставок податку і пільг по ньому застосування методів прискореної амортизації скоротилося і поступово обмежилось машинним устаткуванням (25%-ная норма амортизації по методу залишку, що зменшується) [7]. Але у посткризовий період у Великобританії було підвищено з 20 до 40% розмір амортизаційної премії протягом першого року щодо основних засобів, придбаних у 2010р. [9].

У Германії метод прискореної амортизації є вирішальною пільгою при оподаткуванні прибутку. Особливість використання цього методу полягає в тому, що для полегшення розрахунків використовуються спрощені варіанти цього методу. Так, німецькі закони про амортизацію, залишаючи незмінним загальний термін повного зносу виробничих будівель і споруд (25 років), дозволяють списати велику частину їх вартості в перший же період їх служби: прискорені норми амортизаційних списань для цієї групи основних фондів дозволені в розмірах 10% в перші чотири роки їх служби, 5 % –у наступних 3 роки служби і по 2,5% в останні 18 років. Відносно машин і устаткування допускається потрійне збільшення норм амортизації в перші роки їх служби [4]. Особливі амортизаційні пільги встановлені за галузевою ознакою, а також для основних фондів дрібних підприємств.

У інших розвинених країнах, особливо країнах ЄС, використання прискореної амортизації нагадує німецький досвід, хоча і в більш обмежених масштабах. Так, у Франції, Італії, Голландії, Данії, Іспанії, Ірландії, Швейцарії, Португалії спеціально виділяють ті відносно вузькі групи основних фондів, до яких дозволено застосовувати методи прискореної амортизації. Відносно значної частини основних фондів (будівель і споруд; устаткування з коротким – до 3 років – терміном служби; більшості транспортних засобів і деяких інших) не можна використовувати методи прискореної амортизації.

У Бельгії правила нарахування амортизаційних відрахувань зазвичай регулюються угодами між компаніями податковими органами, а по деяких видах основних фондів жорстко встановлюються адміністративним шляхом. Одночасно з рівномірним методом дозволена і прискорена амортизація по певних типах машин і устаткування (наприклад, амортизація для морських судів, що вводяться в

експлуатацію, розраховується на 8 років, при нормі амортизації в перший рік – 20%, в два наступні роки – по 15 і останні 5 років по 10% [4]. Особливо пільговий характер мають терміни і норми амортизації стосовно основних фондів в тих сферах діяльності, які визнаються економічно пріоритетними (науково-дослідна діяльність, банківська сфера і тому подібне).

У деяких країнах пільгові форми амортизації використовуються для заохочення інвестицій в менш розвинені райони. Так, у Фінляндії прискорені і заохочувальні амортизаційні форми застосовують до нових основних фондів в північних і центральних районах країни (наприклад, завищення нормативу списання фондів в 1,5 разу на рік їх введення і два подальших роки). Для заохочення суднобудівельної промисловості і судноплавства прискорена амортизація використовується протягом перших чотирьох років експлуатації судів [6].

Таким чином, методи прискореної амортизації як непрямой податкової пільги різною мірою застосовуються в процесі податкового планування на підприємствах багатьох розвинених країн. Не дивлячись на деяке скорочення застосування прискореної амортизації в окремих державах в контексті загальної тенденції до обмеження пільг по податку на прибуток, вона продовжує широко використовуватися в розвинених країнах дієвий захід антикризової політики для стимулювання тих інвестицій, які пов'язані з впровадженням техніки і технології екологічного типу, із зменшенням споживання енергії, води, з оберіганням від шуму і т.п.

Крім того, важливою формою податкових пільг в окремих країнах Заходу служить пряме зменшення оподаткованого прибутку на повний або частковий обсяг витрат компаній на інвестиційні цілі і на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Подібні податкові пільги на різні терміни і в різних розмірах використовуються в США, Канаді, Англії, Італії, Бельгії і деяких інших державах. Своєрідна форма зменшення оподаткованого прибутку – це списання в амортизацію витрат на придбання патентів, ліцензій і інших витрат, які пов'язані з науково-технічним прогресом. При цьому в окремих країнах (наприклад, в США) право на пільгу настає тільки після досягнення її цілей – введення в експлуатацію нових машин і устаткування (знижка на інвестиції), фактичного зростання витрат на НІОКР (податкова знижка на приріст витрат на НДДКР) і ін. Що особливо важливе, право на отримання пільг надається автоматично, по факту, вони закріплені законодавчо і компаніям не треба доводити і обґрунтовувати їх де-небудь.

Наприклад, в Італії підприємству всіх видів було надано право знижувати оподаткований прибуток на 50% інвестицій, що перевищують середній щорічний обсяг інвестицій за попередній п'ятирічний період. У Бельгії оподаткований прибуток може бути зменшено на 13,5 % від суми витрат на інвестиції для дрібних і середніх компаній і на 100% інвестиційних витрат, які пов'язано з нововведеннями, для всіх компаній. У Голландії з оподаткованого прибутку можна віднімати частину інвестиційних витрат по нормативах залежно від величини інвестицій. У Нідерландах в якості податкової пільги дозволено віднімати з прибутку оподаткування частину інвестиційних витрат (по певних нормативах залежно від величини інвестицій: приблизно 20-25% для малих обсягів інвестицій і із ступінчастим зниженням для великих обсягів інвестицій), а також частину витрат на НДДКР. У Франції запроваджувалося звільнення від місцевого комерційного податку інвестицій, здійснених у період із жовтня 2008 р. по грудень 2009 р. У ряді країн використовуються "екстраконцесії", що дозволяють фірмам віднімати з бази оподаткування більше 100% засобів, які були витрачені на наукові дослідження і розробки (наприклад, в Австралії – 205%, в Данії – 125%) [9].

Особливий різновид податкових пільг представляють так звані знижки на виснаження надр, що значно зменшують прибуток оподаткування для ряду галузей добувної промисловості. Подібна податкова пільга зіграла важливу роль в розвитку добувної промисловості США і низки західноєвропейських країн. По своїх розмірах така пільга може досягати 50% корпоративного податку.

Для зменшення оподаткованого прибутку часто використовуються і податкові пільги, які направлені на збереження економічних позицій компаній (наприклад, у вигляді звільнення від корпоративного податку відрахувань в резервний і інші фонди компанії, на покриття сумнівних і безнадійних боргів і збитків, включаючи втрати від забезпечення товарних запасів і ін.).

Друга по масштабах форма вживаних податкових пільг – зменшення самого податку на прибуток на величину цих пільг, тобто податковий кредит. Пільги у вигляді податкового кредиту широко використовуються в розвинених країнах стосовно інвестиційних витрат підприємництва і витрат на НДДКР.

З метою стимулювання заміни застарілого устаткування і впровадження досягнень НТП, енергозберігаючих технологій, розвитку дрібних і середніх фірм, венчурних компаній застосовується інвестиційний податковий кредит, який встановлюється зазвичай у відсотках до вартості капітальних активів. Інвестиційний податковий кредит віднімається безпосередньо з розрахованої суми податку

на прибуток і таким чином дозволяє за рахунок зниження податків фінансувати деяку частину нових інвестицій компанії. В даний час інвестиційний кредит достатньо широко використовується у ряді країн. Наприклад, в Англії у вигляді податкового кредиту компаніям дозволено використовувати 10% і більш корпоративного податку для фінансування заздалегідь обумовлених законом інвестицій. У Франції в менш розвинених північних районах нові компанії протягом трьох років після свого створення отримують податковий кредит у розмірі 22% здійснених ними інвестицій. У Іспанії з корпоративного податку виключаються 5% інвестицій до нових основних фондів, що мають термін служби не менше п'яти років [6].

Дослідницьким податковим кредитом є вирахування з податку на прибуток (або іншого податку на доходи від підприємницької діяльності) частини приросту власних витрат підприємства на НДДКР в попередньому періоді або в останньому році, в якому застосовувався аналогічний кредит, або виходячи з середньорічного показника за ряд років. Наприклад, у Франції податок на прибуток корпорацій може бути зменшено на 50% сум, що є різницею між витратами на НДДКР поточного року і середніх витратах на наукові дослідження двох передуючих років (з урахуванням зростання цін). У США надається кредит на розширення дослідницької діяльності, розмір якого складає 20% від суми перевищення в звітному році витрат на дослідження і розробки над базовою сумою, яка розраховується виходячи з витрат на НДДКР і валовій виручці за попередні роки. У Іспанії діють постійні податкові кредити у розмірі 20% витрат на НДДКР.

Значну роль у сфері податкового планування на підприємствах грає використання резервних фондів. Так, в Швеції велике значення у сфері стимулювання технічного розвитку виробництва грають інвестиційні фонди компаній, які використовуються для збільшення капіталовкладень. Джерелом засобів таких фондів є спеціальні взаємні інвестиційні рахунки в банках, на які фізичні особи можуть перераховувати щомісячно від 800 крон заощаджень. Дані засоби інвестуються в акції компаній, які зареєстровані на головній фондовій біржі. На цю форму заощаджень розповсюджуються суттєві податкові пільги – доходи від дивідендів не оподатковуються, якщо вони не перевищують 7,5 тис. крон в рік. Крім інвестиційних фондів 10% прибутку компаній, річний прибуток яких перевищує 0,5 млн. крон, може бути спрямовано до спеціальних, неоподатковуваних податком "фондів оновлення". Ці фонди акумулюють в центральному банку країни і використовуються на проведення досліджень і розробок, а також для перенавчання персоналу, причому персоналу підприємств надано вирішальне право розпоряджатися цими фондами [7]. У США значні податкові переваги підприємства отримують при реалізації "кваліфікованих пенсійних планів" і "планів відкладеної винагороди". Суть "кваліфікованих пенсійних планів" полягає в тому, що працедавець робить грошові внески, які накопичуються в довірчому фонді і використовуються для виплат працівникам відповідно до умов плану, які строго регламентуються. Внески працедавців в рамках цих планів можуть відніматися з оподаткованого прибутку, довірчий фонд звільняється від прибуткового податку (за винятком податків на доходи від бізнесу).

Формування резервних фондів і відрахувань, що залишаються у розпорядженні компанії протягом тривалого часу і не оподатковуваних податками, є відмінною особливістю податкового права Німеччини. Тут підприємства отримують широкі можливості відстрочення сплати податків при формуванні фондів по невизначених зобов'язаннях. Відрахування до подібних фондів ризиків є засобами, які зарезервовано для покриття вірогідних витрат і втрат, суму яких на даний момент встановити не можна. Ці відрахування збільшують витрати виробництва і, відповідно, знижують оподатковуваний прибуток. Резерви можуть бути утворені для покриття збитків, компенсації збитку, сплати штрафів, виплати пенсій працівникам підприємства у зв'язку з різними непередбаченими ризиками. Підприємство може, наприклад, сформувавши резерви для покриття ризиків, які пов'язані з податковою ревізією, а також для сплати податків (але тільки в тому випадку, якщо розмір податкових зобов'язань можна обчислити тільки приблизно, а не визначити в точній сумі). Так, в Германії дозволяється створювати резерв для сплати промислового податку (якій включається у витрати виробництва) у розмірі 9/10 від суми витрат без урахування самого податку. Якщо податок вже занесено в декларацію, формування резервів для сплати податку не допускається. У загальному випадку, для включення резервів у витрати виробництва необхідне дотримання ряду умов: достатньо висока вірогідність майбутніх витрат, їх точне призначення і ін. Коли зарезервовані засоби використовуються за цільовим призначенням, величина самого результату діяльності підприємства не змінюється. Якщо ж після закінчення певного періоду (звичайно 5-6 років) дані відрахування не було витрачено, то вони приєднуються до оподаткованої прибули. Таким чином, резерви в даному випадку утворюються з метою відстрочення податків.

Одночасно з податковими пільгами і у поєднанні з ними в багатьох країнах керівництво підприємства при розробці варіантів податкової поведінки удається до повного звільнення від податків, яке може бути законодавчо закріплене як без вказівки, так і зі встановленням термінів так званих

податкових канікул. Повне звільнення від податків у поєднанні з податковими кредитами використовується у Франції і Італії для стимулювання нового підприємництва. У Фінляндії до періодичного звільнення від податку, разом з інвестиційним кредитом, вдаються для стимулювання суднобудування, судноплавства, в Бельгії – для стимулювання розвитку малих венчурних фірм.

Ще однією податковою пільгою є зменшені ставки податку на прибуток для певних груп підприємців. При цьому нижчі ставки податку на прибуток вводяться у вигляді самостійного напрямку податкової політики тих або інших країн незалежно від загальної системи податкових пільг. Фактично система знижених ставок податку на прибуток представляється важливим напрямом податкових пільг; і той факт, що цей напрям формально знаходиться поза системою подібних пільг, по суті створює сприятливі можливості для її використання як обхідний маневр в інструментарії податкового планування підприємств. Наприклад, у США на федеральному рівні, разом з вищою ставкою корпоративного податку в 35%, для дрібніших корпорацій використовуються дві нижчі ставки – в 15 і 25%. У Італії як податкова пільга для дрібних і середніх компаній введено зменшення ставки для корпоративного податку з 36% (звичайна ставка) до 20%. У Канаді на федеральному і провінційному рівні ставки корпоративного податку на дрібне підприємство складають приблизно половину вищої ставки (близько 20%). У Англії виділяється особлива знижена ставка корпоративного податку на дрібне підприємство. У Німеччині зменшені ставки податку на прибуток дрібного підприємства використовуються для сільськогосподарських виробників [5].

На рівень оподаткування корпоративним податком впливає співвідношення між розподілюваним і нерозподілюваним прибутком, а також методи усунення подвійного обкладення розподілюваного прибутку (на рівні компаній і на рівні акціонерів). Наприклад, в Німеччині як спосіб усунення подвійного обкладення застосовується "система повного заліку", при якій податок на розподілюваний прибуток стягується у вигляді попереднього прибуткового податку для акціонера, причому розмір фактичного оподаткування розподілюваного прибутку визначається величиною ставок особистого прибуткового податку у одержувачів дивідендів. Крім того, система корпоративного оподаткування Німеччини має ту особливість, що при повній тезаврації прибутку підприємства платять значно більше податків (45%), чим при повному розподілі (30%). Тому для зниження обкладення прибутку підприємства використовують, зокрема, наступний метод: весь прибуток розподіляється між акціонерами, а потім знов вкладається у виробництво. Проте можливість використання цього методу залежить від ступеня довіри у відносинах між керівництвом компанії і акціонерами [6].

Важливим інструментом податкової політики зарубіжних підприємств є відстрочення сплати податку. Перенесенню прибутку на пізніші періоди, крім застосування прискореної амортизації, сприяє також утворення прихованих резервів, що є в основному результатом заниження оцінки майна, завищення оцінки зобов'язань, а також збереження низької оцінки майна в балансі після того, як підстав для її застосування вже не існує.

Застосування принципу мінімальної оцінки є важливим інструментом податкової політики підприємства, хоча законодавство і забороняє цілеспрямовану фальсифікацію інформації. Будь-яка занижена оцінка в активі і завищена – в пасиві – ведуть до зменшення оподаткованого прибутку, але тільки до тих пір, поки відповідні активи не будуть реалізовані. Це пов'язано з дією принципу ідентичності початкового і завершального балансів. До відстрочення сплати податків ведуть, наприклад, застосування правила збереження балансової вартості не схильних до зносу активів і оборотних коштів; вибір групової або середньої оцінки для оборотних коштів; низька оцінка витрат виробництва унаслідок того, що частина адміністративно-управлінських витрат не відбивається в калькуляції; обережна або, навпаки, завищена оцінка життєвого циклу зношених основних засобів при ухваленні рішень про амортизацію; висока або низька оцінка резервів по невизначених зобов'язаннях або по загрожуючих збитках та ін. Приховані резерви, що формуються в основному завдяки маніпуляціям з оцінкою, зазвичай ліквідовуються в кризові роки. При цьому керівництво підприємства протягом тривалого часу може втаювати від своїх акціонерів і партнерів збиткову ситуацію.

Відстрочення сплати податків має особливе значення для підприємства у тому випадку, коли воно має намір продовжувати інвестиції, а можливості отримання позикових коштів вже вичерпані. Іншою перевагою перенесення прибутку на пізніші періоди для компаній є можливість утримувати величину виплачуваних дивідендів на колишньому рівні навіть в періоди погіршення кон'юнктури, внаслідок чого сума розподілюваного прибутку може перевищити суму оподатковуваних доходів. У Великобританії з метою підтримки суб'єктів господарювання, які мають тимчасові фінансові труднощі, але продовжують вести підприємницьку діяльність, передбачалася можливість надання відстрочки у сплаті податків. Окрім того, в межах підтримуючої податкової політики компаніям надавалося право в період з 24 листопада 2008 р. до 2009 р. включно переносити збитки на три роки не ли-

ше вперед, а й назад. Некорпоратизовані підприємства могли користуватися цим правом протягом 2009-2010 рр. У США аналогічна підтримка – у формі збільшення з 2-х до 5-ти років максимального терміну для перенесення на минулі періоди збитків за сумами 2008 р. – поширювалася на малі підприємства. Надання такого права покликане забезпечити суб'єктам господарювання часткове відшкодування збитків, отриманих у кризові роки, шляхом повернення податків, сплачених у минулі, благополучні, роки, та перехід на траєкторію прибуткової діяльності. При цьому збільшення терміну, на який дозволяється переносити збитки, означає збільшення суми їх відшкодування [9]. Це істотна податкова підтримка підприємств в умовах економічної кризи.

Певний вплив на рівень оподаткування роблять також форми фінансування. Так, при позиковому фінансуванні відсотки по наданих кредитах, як правило, віднімаються з прибутку оподаткування, на відміну від дивідендів. При використанні власного капіталу виділення акціонерам пайок у власності корпорації або їх викуп у акціонера зазвичай оподатковуються податком на дивіденди.

На відміну від податків на доходи, для податків, база яких пов'язана з валовим або чистим майном підприємства (помайновий податок з юридичних осіб, поземельний, промисловий податок на капітал другої групи), можливості скорочення оподаткування обмежені. Оскільки величина цих податків залежить значною мірою від оцінки майна, то найбільш поширеними способами їх зниження є заховання частини майна підприємства (наприклад, трактування його як особистого майна, не відбираного в податковому балансі), а також фактична економія на податках шляхом використання майна підприємства в особистих цілях.

При плануванні податків з обороту або на операції (податок на додану вартість, податок з обороту по біржових операціях, податок з продажів), а також податків на витрати або споживання (акцизи) основне значення має факт здійснення операції, тому податкове маневрування обмежене головним чином такими параметрами, як місце і час здійснення операції. Величина ПДВ, що нараховується і стягується, залежить від методу розрахунку податку (метод нарахувань, метод оплати або комбінований метод). Підприємства з низьким обсягом сукупного обороту можуть вибрати особливий порядок оподаткування ПДВ, що впливає на величину їх податкових зобов'язань.

У окрему групу можна виділити внески до фондів соціального страхування. Формально ці платежі порівню сплачуються підприємцями і найнятими робітниками з фонду заробітної плати і заробітків працівників відповідно, але внески підприємців зазвичай включаються у витрати виробництва і перекладаються на споживачів.

Висновки. Таким чином, у розвинутих державах з ринковою економікою сплата підприємством податку за стандартною, законодавчо визначеною ставкою є рідкісним явищем, яке несумісне з ефективною організацією менеджменту, а саме, його податкового напрямку, і свідчить про неналежну постановку податкового планування на даному підприємстві. Світовий досвід використання методів оптимізації податкових потоків в діяльності підприємств свідчить про те, що податкове планування є одним з найважливіших компонентів внутрішнього фінансового планування підприємств в розвинених зарубіжних державах.

В рамках виробничого планування всі податки розглядаються підприємством як один з негативних зовнішніх чинників, що ведуть до зменшення доходів, які залишаються в його розпорядженні, тобто як компонент витрат. Проте при податковому плануванні зарубіжні підприємства не орієнтуються тільки на розміри податкових ставок. Навпаки, розміри податкових ставок з погляду оподаткування діяльності підприємства мають для них другорядне значення. Насправді і в країнах з нормальними (не зниженими) ставками податків компанії з ретельно продуманим податковим плануванням платять податки за ефективною податковою ставкою, що не перевищує 20-25%. А ці ставки вже порівнянні з рівнем оподаткування в країнах - "податкових гаванях" [2].

Скорочення високих нормальних податкових ставок до знижених ефективних у високо розвинутих зарубіжних державах в принципі доступно для всіх компаній, хоча і носить вибірний характер. Практично у всіх цих країнах існують значні податкові пільги (або навіть прямі субсидії і компенсації) для експортної діяльності, для інвестицій в нові промислові потужності, в створення нових робочих місць, для підприємств, що створюються у відносно менш розвинених районах і так далі. Тому відносно реальної виробничої і комерційної діяльності податкові режими розвинених країн цілком конкурентоздатні з режимами країн - "податкових гаваней", особливо якщо врахувати, що для реальної діяльності важливі стан інфраструктури, доступність джерел сировини, близькість ринків збуту, наявність кваліфікованої робочої сили, в чому "податкові гавані" очевидно поступаються розвиненим країнам.

На підставі проаналізованого матеріалу можна виділити два основні види податкових пільг за їх цільовим призначенням – один направлений на загальне стимулювання виробничої і комерційної дія-

льності, інший – на вирішення певних соціальних завдань. Пільги першого вигляду відносяться, перш за все, до оподаткування прибутку і включають:

1. Прискорену амортизацію.
2. Знижки на інвестиції і НДДКР.
3. Податковий кредит.
4. Відрахування до резервних фондів.

Ці заходи є основними інструментами реалізації стимулюючого та підтримуючого напрямів антикризової податкової політики. При цьому стимулююча політика спрямовується на спонукання економічних агентів-платників податків до такої моделі поведінки, яка відповідає вимогам виведення економіки країни із кризового стану, тобто заохочує їх до підвищення трудової й інвестиційної активності, збільшення споживчого попиту тощо. Підтримуюча антикризова податкова політика передбачає використання податкових інструментів для запобігання погіршенню фінансового стану платників податків, зниженню рівня життя певних верств населення.

Пільги другого вигляду розповсюджуються в основному на прямі і непрямі податки, які сплачуються кінцевими споживачами продукції, робіт або послуг (населенням). За допомогою таких пільг реалізується компенсаторна податкова антикризова політика, яка спрямована на компенсацію зменшення податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів в умовах кризи внаслідок погіршення ділової активності, зниження платоспроможного попиту, зростання масштабів ухилення від сплати податків.

Оскільки податкові системи зарубіжних країн містять щонайширший перелік різноманітних пільг у сфері виробничих і науково-технічних інвестицій, то підприємства мають в своєму розпорядженні щонайширші можливості зменшення своїх податкових зобов'язань. Причому подібні податкові важелі, як показує зарубіжний досвід, не повинні привести до втрати фінансових надходжень до державних фондів, а, навпроти, в найближчій перспективі істотно збільшити їх, оскільки вищезазначені заходи сприяють зростанню ділової активності, створенню робочих місць, закономірному розширенню бази оподаткування в цілому, а також дають державній владі унікальну можливість цілеспрямовано впливати на певні сфери і напрями підприємницької діяльності у посткризовий період. Можливість відхилитися від оподаткування прибутку, удаючись до цих пільг, зводиться до мінімуму дієвим контролем податкових органів. А політика загального зниження ставки податку на прибуток, при всій її значущості, що протиставляється податковим пільгам, не може ефективно впливати на певні сфери і напрями економічної діяльності.

Податкова система України поєднує в собі особливості податкових систем США і континентальної Європи. Американська податкова система заснована на прибутковому принципі оподаткування, англо-сакська і романо-германська – на оподаткуванні обороту у формі податку на додану вартість. У податковій системі України присутні обидва акценти, причому реальний рівень податкового тиску вищий, ніж в розвинених країнах [4]. Прийняття наприкінці 2010р. Податкового кодексу [1] стало великим кроком на шляху до створення цілісного, стабільного, прогнозованого поля діяльності суб'єктів господарювання, а також внесло істотні корективи в політику податкової підтримки вітчизняних товаровиробників шляхом обмеження використання інструментів допомоги окремим суб'єктам. Тому значення податкового планування на підприємствах ще більш зростає із змінами державного податкового законодавства.

Вивчення зарубіжного досвіду організації податкового планування на підприємстві і оцінка можливостей застосування методів податкового планування у вітчизняній практиці мають величезне значення для вдосконалення механізму цього процесу при ухваленні управлінських рішень на українських промислових підприємствах. Проте при цьому необхідно не сліпо копіювати, а адаптувати отримані знання до особливостей організації фінансово-господарської діяльності на підприємствах України відповідно до специфіки національного податкового законодавства з метою прискорення посткризового відновлення національної економіки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI: [Електр. ресурс]. – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>].
2. Єфименко Т.І. Формування фіскального простору економічних реформ // Фінанси України. – 2011. - № 4. – С.3-23.
3. Jones S. M. Principles of taxation for business and investment planning. – Boston etc.: Irwin.; Mc Craw-Hill, 1998. – 477 p.

4. Загорський В.С., Мельник В.М., Кошук Т.В. Новітні парадигми реформи у країнах Європейського союзу та орієнтири для податкової політики в Україні // Наукові праці НДФІ. – 2010. - № 3 (52). – С.8,9.
5. Налоговая политика и пути выхода из кризиса. – М., 2009. – С.29-33]. Представлені цифри
6. Налоговые реформы. Теория и практика: монография / [И.А. Майбуров и др.]; под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова. - М.: Юнити-Дана, 2010. - 463 с.
7. Никитин С. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада / С. Никитин, А. Никитин, М. Степанова // Мировая экономика и международные отношения – 2000. – № 11. – С.48-56.
8. Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло / Под ред. Н.И. Ивановой, И.Ю. Егорова. – К.: Госкомстат Украины, 2008. – 93с.
9. Соколовська А.М. Податкова політика в Україні у 2009-2010 роках: особливості та уроки на перспективу // Фінанси України – 2011. – № 8. – С.24-37.